

Ks. Robert Kantor
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie

ZARZĄD MAJĄTKIEM KOŚCIELNYM W ŚWIETLE USTAWODAWSTWA SYNODALNEGO DIECEZJI TARNOWSKIEJ

Zagadnienie związane z dobrami doczesnymi wpisuje się w misję Kościoła, który na pierwszym miejscu realizuje cele duchowe. Konieczność realizacji misji Kościoła we współczesnych warunkach wymaga zaangażowania również środków materialnych. Jak słusznie zauważa ks. Arkadiusz Domaszek, kiedy używa się zwrotu „dobra doczesne”, rozumie się przez to rzeczywistość lub rzeczy, które są „dobre”, wręcz konieczne do wzrostu i rozwoju człowieka¹.

Niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie związane z dobrami doczesnymi, z tym że chodzi o zarząd tymi dobrami. Celem refleksji będzie ukazanie tematu w perspektywie Kościoła partykularnego. Zostaną poddane analizie cztery dotychczasowe synody diecezji tarnowskiej: z lat 1928, 1938, 1948 i 1986, pod kątem zarządu majątkiem kościelnym. Będzie to kompleksowe ujęcie tematu, gdyż dotychczas, przy analizowaniu różnych zagadnień synodalnych, pomijany był II Synod. Od 2016 roku istnieje publikacja², która odtwarza „zagubione” statuty.

Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej z 1928 roku

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku zawierał zasadę, że „w każdej diecezji, przynajmniej co 10 lat winien odbywać się synod diecezjalny celem omówie-

¹ Por. A. Domaszek, *Dobra doczesne Kościoła*, Warszawa 2016, s. 11.

² R. Kantor, *Synod w przededniu wojny. II Synod Diecezji tarnowskiej – historia i rekonstrukcja statutów*, Tarnów 2016 [dalej: *II Synod...*].

nia potrzeb duchowieństwa i wiernych”³. Synod taki winien zwołać biskup do kościoła katedralnego i on tylko może mu przewodniczyć⁴. Równocześnie prawo wyznaczało uczestników synodu i przebieg jego obrad⁵. W ślad za tymi zaleceniami w Polsce rozpoczął się ruch synodalny tak mocny, że w przeciągu 19 lat (1920–1939) odbyło się 14 synodów diecezjalnych. Zachęciło to niewątpliwie biskupa Wałęgę do podobnej akcji. Sam bp Leon Wałęga, mówiąc o synodzie, stwierdził:

Synod porównałbym z bierzmowaniem. Podobnie jak bierzmowanie udziela chrześcijaninowi umocnienia i pełni życia nadprzyrodzonego, tak Synod daje diecezji jakby utrwalenie i pełnię bytu. Przyznam, że brak ten widziałem od początku, ale nie czując się na siłach do przeprowadzenia tak wielkiego dzieła, odsuwałem zawsze tę myśl na później i dopiero teraz, na starość, przystąpiłem do niego, i to głównie na polecenie Rzymu [...]. Przystępujemy zatem w Imię Boże do odbycia pierwszego Synodu diecezjalnego i jeżeli Pan Bóg pobłogosławi, będzie on stanowił epokę w dziejach naszej diecezji⁶.

W dniu 4 kwietnia 1927 roku bp Leon Wałęga ogłosił zwołanie synodu diecezjalnego, a jego promotorem zamianował ks. Władysława Mysora. Jako cele synodu biskup wyznaczył uzgodnienie prawa diecezjalnego, obowiązującego dotąd w diecezji z nowym Kodeksem prawa kanonicznego, oraz uzupełnienie prawa diecezjalnego nowymi przepisami.

Przepisy Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku

Wśród wielu kwestii I Synod Diecezji Tarnowskiej podjął zagadnienie zarządu majątkiem kościelnym. Zwrócono uwagę na to, by dostosować normy diecezjalne do przepisów Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku.

Kodeks z 1917 roku na temat zarządu majątkiem kościelnym wypowiada się w kan. 1518–1528. Ustawodawca stwierdza, że ordynariusz miejsca nie jest bezpośrednim zarządcą majątku poszczególnych osób moralnych, lecz tylko wykonuje ogólny nadzór nad zarządem wszelkich dóbr kościelnych na terenie

³ KPK 1917, kan. 323 § 1.

⁴ KPK 1917, kan. 357.

⁵ KPK 1917, kan. 358.

⁶ *Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej. 1928* [dalej: *I Synod...*] Tarnów 1928, s. 22.

diecezji. Wspomniany nadzór biskup diecezjalny wykonuje osobiście lub poprzez zastępcę oraz przez dziekanów⁷. Zgodnie z dyspozycją kan. 1519 § 2 ordynariusz miejsca może żądać od zarządców sprawozdania z administracji, przeglądać rachunki, księgi gospodarcze oraz badać zarząd majątku, zwłaszcza podczas wizytacji. Ponadto ordynariusz miejsca może wydawać szczególne instrukcje co do sposobu zarządu z uwzględnieniem szczególnych praw, prawnych zwyczajów oraz miejscowych okoliczności. Prawodawca powszechny zaleca ordynariuszom miejsca ustanowienie w swej siedzibie rady administracyjnej. Rada taka powinna się składać z przewodniczącego, którym jest sam biskup ordynariusz, oraz z co najmniej dwóch odpowiednich osób (duchownych lub świeckich), biegłych w prawie kościelnym oraz w prawie cywilnym. Członków rady mianuje biskup, po wysłuchaniu zdania kapituły, z tym zastrzeżeniem, że nie mogą nimi być krewni i powinowaci ordynariusza w pierwszym i drugim stopniu. Członkowie rady powinni złożyć przysięgę na ręce ordynariusza⁸. Zdaniem ks. Franciszka Bączkowicza majątek poszczególnych kościołów, czyli miejscowy majątek ściśle kościelny (*bona fabricae*), obejmuje wszystkie dobra, ruchome i nieruchome, oraz płynące z nich dochody, przeznaczone na utrzymanie i ozdobę budynku kościelnego, na cele kultu⁹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku rozróżnia kilka rodzajów majątków kościelnych:

- majątek kościoła katedralnego. Majątkiem tym zarządza biskup wraz z kapitułą;
- majątek kościoła parafialnego. Zarząd nad nim sprawuje proboszcz, który może powołać miejscową radę administracyjną (parafialną radę administracyjną). Wyłącznym zadaniem tej rady jest należyty zarząd majątkiem kościoła według przepisów kodeksowych;
- majątek beneficjalny. Jest to majątek na stałe złączony z pewnym urzędem kościelnym, np. biskupstwem, kanonią, probostwem. Majątek ten stanowią dobra nieruchome i ruchome, jak grunty, domy, zabudowania gospodarcze, stawy, lasy *etc.* Dochody płynące z tego majątku są przeznaczone na utrzymanie beneficjanta;

⁷ Por. KPK 1917, kan. 447 § 1, n. 4.

⁸ Por. KPK 1917, kan. 1520; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 567.

⁹ F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne...*, dz. cyt., s. 567.

- majątek pobożnych fundacji. Dochody z tego majątku są przeznaczone na odprawianie mszy fundacyjnych, prowadzenie dzieł pobożności i miłości chrześcijańskiej. Zarząd tego majątku spoczywa w rękach osoby moralnej, która go sprawuje według przepisów kodeksowych¹⁰.

Kończąc omawianie przepisów kodeksowych dotyczących zarządu majątkiem kościelnym, należy zwrócić uwagę na obowiązki zarządców. Zatem administrator majątku kościelnego, zgodnie z kan. 1523–1524, powinien:

- czuwać, by zlecone jego opiece dobra kościelne nie przepadły lub nie poniosły szkody;
- przestrzegać przepisów prawa kanonicznego i państwowego oraz rozporządzeń fundatora, ofiarodawcy lub właściwej władzy;
- pobierać dokładnie i w terminie dochody, pobrane zaś przechowywać w bezpiecznym miejscu oraz używać ich zgodnie z wolą fundatora i według przepisów prawa;
- pozostałe pieniądze korzystnie ulokować, za zgodą miejscowego ordynariusza;
- prowadzić należycie księgi rozchodów i przychodów;
- należycie przechowywać dokumenty i dowody, na których opierają się prawa kościoła do majątku;
- czuwać, by zatrudnieni pracownicy otrzymywali uczciwą i sprawiedliwą zapłatę, mieli tyle wolnego czasu, by spełniać obowiązki religijne, zaprawiali się w oszczędności, nie byli obciążani pracą ponad siły;
- składać ordynariuszowi miejscowemu coroczne sprawozdania z zarządu majątkiem kościelnym.

Statuty I Synodu Diecezji Tarnowskiej

Część czwarta synodu z 1928 roku, „O majątku kościelnym”, zawiera dziesięć tytułów. Dziewiąty jest zatytułowany: „O zarządzaniu majątkiem kościelnym” (stat. 257–262), natomiast dziesiąty: „O zmianach w majątku kościelnym” (stat. 263–275). Już w pierwszym statucie ustawodawca partykularny zastrzega,

¹⁰ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, dz. cyt., s. 569–571.

że dla ułatwienia zarządu majątkiem kościelnym należy przeprowadzić wyodrębnienie majątku kościelnego i fundacyjnego od majątku beneficjalnego¹¹.

Synod biskupa Leona Wałęgi stanowił, iż zarządcą mienia kościelnego był każdorazowy rządcą kościoła wraz z komitetem parafialnym, w skład którego wchodził także patron kościoła z głosem rozstrzygającym. W ważniejszych sprawach rządcą kościoła winien działać za zgodą komitetu. Proboszcz był odpowiedzialny za zarząd majątkiem plebańskim i odpowiadał przed dziekanem i ordynariuszem¹².

Kolejne statuty traktują o obowiązkach zarządcy majątku kościelnego. Zarządcą majątku kościelnego powinien mieć nad nim pieczę, na wzór dobrego ojca dbającego o dobro nieletnich dzieci. W szczególności proboszcz powinien pamiętać, że jest nie tylko użytkownikiem powierzonej mu prebendy, ale jej opiekunem, który nie tylko ma zachować jej stan posiadania, ale także w miarę możliwości przyczynić się do jej polepszenia przez rozumną gospodarkę¹³.

Zadaniem zarządcy dóbr kościelnych jest takie prowadzenie rachunków, by w każdej chwili mógł je przedłożyć do zbadania. Powinien prowadzić pięć rodzajów ksiąg¹⁴:

- książkę bieżących dochodów i wydatków kościoła;
- książkę nadzwyczajnych składek zbieranych na poszczególne cele kościelne;
- książkę datków konkurencyjnych;
- książkę dochodów stuły;
- książkę wypełniania zobowiązań fundacyjnych.

Oprócz wyżej wspomnianych ksiąg I Synod zaleca prowadzenie dodatkowych dwóch ksiąg¹⁵:

- konspektu fundacji, zapisów pobożnych i obowiązków z nimi związanych przy kościele parafialnym;
- inwentarza kościoła i probostwa.

¹¹ *I Synod...*, stat. 257.

¹² *I Synod...*, stat. 258.

¹³ *I Synod...*, stat. 259.

¹⁴ *I Synod...*, stat. 260 § 2.

¹⁵ *I Synod...*, stat. 262 § 1.

Ostatnie statuty I Synodu Diecezji Tarnowskiej traktują o zmianach w majątku kościelnym. Czytamy tam m.in.: „Aby dobra, oddane na użytek kościelny nie niszczały przez niedbałość, lekkomyślność lub złą wolę zarządców, przypominamy wszystkim zarządom majątku kościelnego, że bez należytego zezwolenia władzy duchownej nie wolno skuteczniać jakichkolwiek zmian w prawie własności, w swobodnym posiadaniu lub użytkowaniu dobra kościelnego”¹⁶. I tak zabroniona była wszelka zmiana gospodarki, jeżeli powodowała pogorszenie i szkodę kościoła lub beneficjum. Należało pilnować, by wycinane lasy bezzwłocznie były zalesiane. Zmiana przynosząca korzyść, jak zalesienie nieużytków, założenie stawów rybnych, sadu, mogła się dokonywać za zgodą dziekana. Wolno było proboszczowi wyciąć stare drzewa w sadzie pod warunkiem, że na ich miejsce posadził młode drzewka tej samej lub lepszej jakości¹⁷.

W kwestii utrzymania budynków kościelnych i dzierżaw Synod podejmował kilka szczegółowych spraw:

- budynki mieszkalne miały być utrzymywane w należyтым stanie, „aby nie marniały przez nieopalenie lub wilgoć. Nie wolno też szpecić ich dowolnymi przeróbkami”¹⁸;
- bez zgody kurii nie wolno było proboszczowi likwidować gospodarstwa ani też spieniężać inwentarza żywego czy martwego¹⁹;
- przy zamianie lub sprzedaży mienia kościelnego lub beneficjalnego należało przesłać do kurii za pośrednictwem dziekana zarys kontraktu, wyciąg katastralny, mapę parceli oraz opinię zaprzysiężonych rzeczoznawców²⁰;
- innowiercy oraz znani w parafii wrogowie kościoła nie mogli nabywać ani dzierżawić dóbr kościelnych²¹;
- dzierżawa gruntów, łąk beneficjalnych i kościelnych mogła być dokonana tylko za zgodą ordynariusza²²;

¹⁶ *I Synod...*, stat. 263.

¹⁷ Por. *I Synod...*, stat. 264–265.

¹⁸ *I Synod...*, stat. 267.

¹⁹ Por. *I Synod...*, stat. 268.

²⁰ Por. *I Synod...*, stat. 269.

²¹ Por. *I Synod...*, stat. 270.

²² Por. *I Synod...*, stat. 271.

- przy większych dzierżawach należało przesłać do kurii kontrakt dzierżawy, połowę czynszu dzierżawnego oraz odpowiednie zabezpieczenie proboszcza wydzierżawiającego dla inwentarza żywego²³;
- większe kontrakty dzierżawne powinny być zawierane wobec notariusza za obopólną zgodą kontrahentów lub legalizowane w sądzie²⁴. Kontrakty rocznej dzierżawy drobnych działek gruntów wystarczyło, by były zawierane w obecności dwóch świadków²⁵.

Drugi Synod Diecezji Tarnowskiej z 1938 roku

Zgodnie z poleceniami prawa kanonicznego synody diecezjalne winny odbywać co dziesięć lat. Wypadało więc, by następny synod diecezjalny odbył się w 1938 roku. W dniach 26–27 sierpnia 1936 roku odbył się na Jasnej Górze w Częstochowie pierwszy polski synod plenarny. Synod plenarny stał się jednym z głównych powodów zwołania II Synodu Diecezji Tarnowskiej. W dniu 25 marca 1938 roku biskup Lisowski w liście do duchowieństwa przypomniał, że z dniem 16 czerwca 1938 roku wchodzi w życie synod plenarny i że mija dziesięć lat od ostatniego synodu diecezjalnego. W związku z tym postanowił on zwołać II Synod diecezjalny na początek lipca 1938 roku²⁶.

Motywy zwołania II Synodu diecezji tarnowskiej były następujące:

- ogłoszenie uchwały synodu plenarnego;
- uzgodnienie z nim prawa diecezjalnego;
- zadośćuczynienie przepisom prawa kanonicznego o odbywaniu synodów diecezjalnych co dziesięć lat,
- wprowadzenie poprawek, zmian i uzupełnień do uchwał I Synodu diecezjalnego oraz szczegółowe opracowanie części dokumentów synodalnych poświęconych majątkowi kościelnemu, ze szczególnym uwzględnieniem ustawy z dnia 17 marca 1932 roku o składkach kościelnych.

Zagadnienia związane z zarządaniem majątkiem kościelnym Synod z 1938 roku zamieścił w części czwartej, tytule pierwszym: „O zarządzaniu majątkiem

²³ Por. *I Synod...*, stat. 272 § 2.

²⁴ Por. *I Synod...*, stat. 273 § 1.

²⁵ Por. *I Synod...*, stat. 273 § 3.

²⁶ F. Lisowski, *Pismo do wiernych*, „Currenda” 6 (1938), s. 97.

kościelnym i radach parafialnych²⁷. Już na samym początku ustawodawca partykularny określa, co należy uważać za majątek kościelny. W stat. 204 czytamy: „Za majątek kościelny uważamy kościół i jego wyposażenie, plebanie, wikarówkę, organistówkę, dom parafialny, a także majątek fundacji, o ile nie mają one własnej osobowości prawnej”. W dalszej kolejności statuty synodalne omawiają instytucję rad parafialnych, które powinny być powołane w każdej parafii. Istniejące w obrębie parafii kościoły i kaplice publiczne niemające osobnego rządcy powinny mieć za rektora proboszcza miejscowego i zarząd ich majątku winna prowadzić miejscowa rada parafialna. Członków rady parafialnej dobiera sobie proboszcz, winien jednak uważać, aby w miarę możliwości wybrane osoby reprezentowały wszystkie gromady należące do parafii i miały uznanie u największej liczby parafian, zwłaszcza tych, którzy są życzliwi sprawie Kościoła²⁸.

Do zadań rady parafialnej należało, by kościół był zaopatrzony w sprzęt i szaty potrzebne i odpowiednie dla kultu Bożego. Ponadto rada miała się troszczyć o zdobycie funduszy dostatecznych na opłaty ubezpieczenia służby kościelnej, kościoła i budynków kościelnych i plebańskich²⁹. Statuty 209 i 210 omawiały szczegółowe kompetencje rad parafialnych:

- rada parafialna ma czuwać nad całością inwentarza kościelnego i beneficjalnego, zwłaszcza przy zmianie duszpasterza zgodnie ze statutami o zabezpieczeniu tego majątku;
- duszpasterz, jako przewodniczący rady, odpowiedzialny jest za to, by księga inwentarza zgodna była ze stanem faktycznym, by nabycie nowych przedmiotów, jak również ubytki były zawsze notowane w tej księdze;
- rada parafialna powinna dokładać starań, by księgi kasowe były sumiennie prowadzone. Należało notować, po przeliczeniu w obecności jednego z członków rady, każdą składkę, a pieniądze należało złożyć do kasy kościelnej;
- kasę przechowuje skarbnik lub w razie wymagających tego okoliczności – proboszcz, z tym że jeden klucz przechowywać będzie proboszcz, drugi skarbnik;

²⁷ *II Synod...*, s. 157–160.

²⁸ *Por. II Synod...*, stat. 205–206.

²⁹ *Por. II Synod...*, stat. 208.

- wszystkie składki kościelne – nawet i te, które należy odesłać do kurii – winny być normalnie przeprowadzone przez księgi kasowe;
- rok budżetowy pokrywa się z rokiem kalendarzowym³⁰.

Pewną nowością w stosunku do poprzedniego Synodu z 1928 roku jest zapis stat. 213, w którym czytamy: „Kwoty pieniężne zbierane w parafii na poszczególne cele lub na nadzwyczajne potrzeby kościoła można do czasu umieszczać w pewnych kasach miejscowych, a książeczki składkowe przedkładać podczas wizytacji dziekana. Na lokatę kwoty wartości obecnej od 50 tysięcy złotych wzwyż, należy uzyskać zgodę kurii diecezjalnej”.

Statuty 215–220 określają zakres obowiązków zarządcy majątku kościelnego. Zadania te możemy sprowadzić do kilku:

- zarządca parafii, jako opiekun powierzonego mu dobra kościelnego, jest obowiązany dbać o utrzymanie kościoła i budynków kościelnych w dobrym stanie;
- potrzebne naprawy powinien przeprowadzać jak najprędzej, aby zaniebdanie nie spowodowało większych wydatków;
- na zamierzoną naprawę, przebudowę lub usunięcie budowli zabytkowych zarządca winien uzyskać pozwolenie kurii diecezjalnej i wojewódzkiego urzędu konserwatorskiego;
- zarządca winien zadbać, aby nie wznosić plebanii zbyt kosztownych, a w rozkładzie nowego budynku należy zawsze uwzględnić pomieszczenie dla kapłana pomocniczego. W parafiach, w których nie ma osobnego mieszkania dla wikariusza, winno się znaleźć pomieszczenie dla pomocnika na plebanii;
- szczególniejszą opieką winni otoczyć zarządcy parafii budynki i urządzenia gospodarcze probostwa, gdyż te często nawet przez małe niedopatrzienia niszczeją, a odbudowa ich sprowadza później na parafian nowe ciężary;
- rzędca parafii winien dopilnować konserwacji budynków kościelnych i plebańskich, co powinno być przedmiotem szczególniejszej uwagi księży dziekanów w czasie dziekańskiej wizytacji³¹;
- koszty poważniejszych nawet uszkodzeń czy ulepszeń budynków i urządzeń gospodarczych obowiązany jest ponieść użytkownik, dlatego że z nich korzy-

³⁰ Por. *II Synod...*, stat. 209–210.

³¹ Por. *II Synod...*, stat. 217.

- sta. W wypadkach wątpliwych, kto ma pokrywać koszty naprawy czy ulepszenia budynków i urządzeń gospodarczych, rozstrzyga kuria diecezjalna³²;
- przy wznoszeniu budynków parafialnych, jak plebanie, wikarówki, organistówki, domy parafialne, ochronki, sierocińce, jak również budynków gospodarczych probostwa, obowiązują również przepisy statutów o wznoszeniu świątyń, z tym że „plany budynków gospodarczych nie muszą być sporządzane przez zawodowego architekta, a nadto plany budynków wystarczy przedłożyć w dwu tylko egzemplarzach, plany zaś budynków gospodarczych tylko w jednym egzemplarzu”³³;
 - „przy prowadzeniu budowy kościoła, budynków parafialnych, gospodarczych, jak również przy przeprowadzaniu innych prac poza inwestycyjnych, jak malowanie kościoła, kupno organów, dzwonów itp. zarządcy parafii obowiązani są prowadzić łącznie z Radą parafialną dokładną rachunkowość wpływów i wydatków udokumentowaną kwitami, którą po ukończeniu prac przedkładają do kontroli i zatwierdzenia kurii. O dokończeniu wszelkich budowli i robót oraz ważniejszych inwestycji należy bezzwłocznie poinformować kurie diecezjalną – aby kuria mogła wysłać delegata dla dokonania przejęcia ich i uznania”³⁴.

Trzeci Synod Diecezji Tarnowskiej z 1948 roku

Biskup Jan Stępa 27 listopada 1947 roku na dorocznej kongregacji dziekanów zapowiedział zwołanie III Synodu Diecezji Tarnowskiej. W dniu 2 lutego 1948 roku biskup tarnowski w liście pasterskim do duchowieństwa zdecydował, że celem III Synodu diecezjalnego będą:

- wybory sędziów, egzaminatorów synodalnych i proboszczów konsultorów,
- rozgraniczenie nowych i kwestia granic dawnych dekanatów,
- sprawy liturgii parafialnej i diecezjalnej,
- zagadnienia pracy duszpasterskiej w Kościele³⁵.

³² Por. *II Synod...*, stat. 218.

³³ Por. *II Synod...*, stat. 219.

³⁴ Por. *II Synod...*, stat. 220.

³⁵ *Trzeci Synod Diecezji Tarnowskiej. 1948*, Tarnów 1957 [dalej: *III Synod...*], s. 331–336; B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985, s. 371.

W dziedzinie zarządu majątkiem kościelnym III Synod Diecezji Tarnowskiej zasadniczo powtórzył statuty Synodu z 1938 roku, które *de facto* nie weszły w życie. Postanowienia synodalne III Synodu mieszczą się w stat. 205–215³⁶.

Na uwagę zasługuje instrukcja synodalna pt. „Zabezpieczenie majątku kościelnego i beneficjalnego” (dalej: *Instrukcja 1948*)³⁷. W pierwszej części instrukcji jest mowa na temat zasad odnoszących się do administratora parafii. Administratorowi nie wolno było dokonywać żadnych zmian ani czerpać dla siebie żadnych zysków z gospodarstwa. „Poza pracą i nadzorem osobistym nie ma obowiązku czynić w gospodarstwie żadnych wkładów z własnej kieszeni, a jeżeli nagła potrzeba zmusi go do poczynienia wkładów ma prawo ich pełnego zwrotu”³⁸.

Po ukończeniu administracji administrator był zobligowany złożyć na ręce dziekana rachunki i przekazać czysty dochód.

Nowy beneficjant winien zwrócić administratorowi uznane przez dziekana, poczynione na obrobienie gospodarstwa wydatki, i jeżeli jest czysty dochód, wypłacić mu ustaloną przez dziekana sumę tytułem renumeracji za trudy związane z gospodarstwem w wysokości zależnej od włożonej pracy i uzyskanych wyników. Zamknięte i uznane przez dziekana i Radę parafialną rachunki z okresu administracji w zasadzie jest obowiązany nowy beneficjant przyjąć. Gdyby wyjątkowo czuł się pokrzywdzony może przed podpisaniem zgłosić swoje zastrzeżenia z odpowiednim uzasadnieniem³⁹.

Druga część instrukcji dotyczyła norm zabezpieczenia majątku kościelnego. Zgodnie z instrukcją zabezpieczenie takie winno się odbyć natychmiast, zwłaszcza w wypadku śmierci proboszcza. Instrukcja podaje kilka zasad owego zabezpieczenia majątku:

- dziekan winien zarządzić, aby ani z plebanii, ani z budynków gospodarczych niczego nie wynoszono do chwili, kiedy nie zostanie stwierdzone, co jest własnością osobistą zmarłego beneficjanta, a co własnością kościoła i probostwa. Dziekan w obecności spadkobierców lub wykonawcy testamentu, a przy zmianie za życia beneficjanta w jego obecności i udziale

³⁶ Statuty te są tożsame ze statutami II Synodu Diecezji Tarnowskiej: stat. 204–214.

³⁷ *III Synod...*, s. 149–154.

³⁸ *Instrukcja 1948*, s. 149.

³⁹ *Instrukcja 1948*, s. 149–150.

- radę parafialnej, był zobowiązany oddać administratorowi kościoła i jego inwentarz oraz probostwo z inwentarzem żywym i martwym⁴⁰;
- ustępujący beneficjat pod osobistą odpowiedzialnością majątkową i dyscyplinarną był zobowiązany zostawić i oddać swojemu następcy:
 - inwentarz kościoła i probostwa w dobrym stanie (sztuki ułomne, chore, stare, zużyte, niezdatne do użytku, krowy niezdatne do rozplodu i o zbyt niskiej mleczności należało uznać za niezdatne do użytku);
 - kancelarię parafialną z całym archiwum metryk, ksiąg i dokumentów wraz z szafami, półkami, stołami;
 - drzewa, krzewy, kwiaty rosnące na gruncie plebańskim;
 - parkany, płoty, ogrodzenia, mosty, drabiny, żłoby, przybudówki i ulepszenia, bez względu na to, kto i czyim kosztem je uczynił;
 - słomę i nawóz (nie wolno było ich wywozić ani sprzedawać)⁴¹;
 - w sprawie podziału dochodu z beneficjum obowiązywały następujące zasady:
 - należało odłożyć w naturze czystego ziarna (pszenicy, żyta, owsa i jęczmienia) na każdy 1 ha ziemi do obsiania 2 kwintale tego zboża. Zaś na każdy 1 ha ziemi, która miała być obsadzona ziemniakami – 20 kwintali ziemniaków;
 - należało odłożyć w naturze na wyżywienie nowego proboszcza i duszpasterzy 250 kg zboża chlebowego i 7 kwintali ziemniaków na osobę w stosunku rocznym. Ponadto na wyżywienie inwentarza należało zająć cały zbiór słomy, 5 kwintali owsa dla konia i po 10 kwintali siana na sztukę bydła w stosunku rocznym;
 - przedmiotem podziału między ustępującym beneficjatem a nowym beneficjatem były tylko ostatnie, sprzed zmiany, zbiory probostwa. Nowe żniwa w całości należały do beneficjata. Przez zbiory (żniwa) należało rozumieć cały roczny dochód probostwa z pól ornych, łąk, pastwisk, dzierżaw, stawów rybnych, czynszów dzierżawnych, świadczeń osób trzecich w gotówce lub naturze, kapitałów probostwa. Rok liczył się od pierwszych zbiorów siana;
 - podatki i zobowiązania pokrywał ten, kto pobrał żniwa danego roku;

⁴⁰ *Instrukcja 1948*, s. 150–151.

⁴¹ *Instrukcja 1948*, s. 151–152.

- w czasie administracji służbę konieczną do podtrzymania gospodarstwa opłacał administrator, a przyszły beneficjant był zobowiązany zwrócić administratorowi koszty jej utrzymania;
- nie istniał zwrot kosztów za uprawę, nawozy, obrobienie i obsianie gruntu beneficjalnego po dzień oddania temporaliiów i nikt nie miał prawa domagać się takiego zwrotu⁴²;
- przejąć należało, oprócz kościoła i probostwa, także majątek innych instytucji kościelnych, jak fundacje mszalne, szpitale⁴³.

Biskup Jan Stepa apelował do dziekanów, by przy zarządzaniu majątkiem kościelnym wykazywali się szczególną roztropnością, sumiennością i odpowiedzialnością. Chodziło o to, by majątek kościelny nie poniósł szkody. „Nie godzi się bowiem, by sprawy materialne miały w czymkolwiek cień rzucić na wysokie poszanowanie wzajemne godności kapłańskiej”⁴⁴.

Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej z 1986 roku

Po trzydziestu trzech latach od ostatniego synodu diecezjalnego biskup Jerzy Ablewicz zdecydował się na zwołanie IV Synodu diecezjalnego. W dniu 3 listopada 1980 roku na kongregacji dziekanów i wicedziekanów biskup zapowiedział zwołanie synodu, a w dniu 8 maja 1981 roku wydał dekret o powołaniu Komisji Głównej IV Synodu Diecezji Tarnowskiej. Synod miał następujące cele szczegółowe:

- uświadomienie sobie przemian w dziedzinie religijno-moralnej zachodzących obecnie w diecezji;
- uwrażliwienie na niebezpieczeństwa i braki w dziedzinie doktryny i obyczajów, jakie obecnie zagrażają wiernym;
- wytyczenie dróg wyjścia z zauważonych trudności dotyczących duszpasterstwa i zarządu diecezji;
- wskazanie współczesnych sposobów pracy duszpasterskiej w tych dziedzinach, w których okaże się to potrzebne;

⁴² *Instrukcja 1948*, s. 152–153.

⁴³ *Instrukcja 1948*, s. 153.

⁴⁴ *Instrukcja 1948*, s. 154.

- gruntowne przestudiowanie i dostosowanie norm kościelnych ustawodawstwa powszechnego do warunków aktualnie istniejących w diecezji;
- usprawnienie istniejących i powołanie nowych instytucji diecezjalnych tam, gdzie zachodzi taka potrzeba⁴⁵.

Jednym z celów szczegółowych Synodu było dostosowanie ustawodawstwa partykularnego do norm zawartych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku. Z norm tych dowiadujemy się, że dobrami doczesnymi Kościoła są przede wszystkim rzeczy (przedmioty, obiekty, ziemia) materialne, tak ruchome, jak i nieruchome, które są własnością Kościoła. Mogą to być również prawa przedstawiające wartość pieniężną (ekonomiczną), którą ma Kościół na rzeczach cudzych, jak prawo użytkowania rzeczy cudzej na podstawie ustaw, umów czy innych tytułów. Mogą to być również wierzytelności, czy prawo do określonych świadczeń ze strony pewnych osób. Kanon 1257 § 1 dobrami kościelnymi nazywa wszystkie dobra doczesne, należące do Kościoła powszechnego lub innych publicznych osób prawnych w Kościele⁴⁶.

Sprawy majątkowe diecezji tarnowskiej na początku regulowała w pewnej mierze austriacka Ustawa o funduszu religijnym. Zasadniczy ciężar utrzymania kościołów i duchowieństwa spoczywał na wiernych. Poprzednie trzy synody stały na stanowisku dobrowolności ofiar wiernych. Czwarty Synod podtrzymuje poprzednie rozwiązania w tej kwestii.

Zagadnienie związane z zarządem majątkiem kościelnym IV Synod Diecezji Tarnowskiej podejmuje w rozdziale XII pt. „Dobra doczesne w zbawczej

⁴⁵ *List biskupa tarnowskiego Jerzego Ablewicza zapowiadający Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej z dnia 11 lutego 1982 r.*, „Currenda” 5–6 (1982), s. 98–101; B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985, s. 373.

⁴⁶ Kodeks prawa kanonicznego nigdzie nie wylicza wyczerpująco wszystkich osób prawnych w Kościele. Ogólną zasadę co do osobowości prawnej w Kościele podaje kan. 116 § 2: „Osoby prawne publiczne otrzymują tę osobowość bądź mocą samego prawa, bądź specjalnym dekretem kompetentnej władzy, przyznającym ją wyraźnie; osoby prawne prywatne otrzymują tę osobowość tylko specjalnym dekretem kompetentnej władzy, przyznającym wyraźnie tę osobowość”. Niezależnie od powyższej zasady Kodeks czasem zaznacza wyraźnie, że jakaś jednostka uzyskuje osobowość prawną na mocy samego prawa. Tak jest np. w przypadku seminarium (kan. 238 § 1), parafii (kan. 515 § 3). E. Szafrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. 3, Warszawa 1986, s. 275.

misji Kościoła”. Synod zwraca uwagę, że jedynym i prawnym dysponentem majątku kościelnego w parafii jest proboszcz lub administrator parafii, który ma obowiązek troski, by dobra parafii były administrowane zgodnie z przepisami prawa kanonicznego⁴⁷. Zgodnie z dyspozycjami statutów do pomocy w administrowaniu dobrami kościelnymi proboszcz jest zobowiązany do powołania Parafialnej Rady Gospodarczej, która jest organem wspomagającym proboszcza. Proboszcz powinien się liczyć z rozsądnymi opiniami rady i odnosić się z szacunkiem do zajmowanego przez nią stanowiska⁴⁸.

Ustawodawca partykularny postanawia, że w zakresie zwyczajnych wydatków może proboszcz dysponować kasą parafialną według własnego uznania. „Jednakże na wszelkie większe inwestycje, jak remonty, adaptacje, przeróbki lub budowę nowych obiektów oraz na wszelkie poważniejsze przedsięwzięcia finansowe powinien postarać się o pisemną zgodę kurii diecezjalnej”⁴⁹. Istotną sprawą jest zawarta w stat. 726 dyspozycja, że „zarządzający majątkiem kościelnym nie powinni wszczynać sprawy ani prowadzić procesu w sądzie państwowym, dopóki nie uzyskają na to pisemnej zgody własnego ordynariusza”.

Czwarty Synod, mówiąc o zarządzie majątkiem kościelnym, porusza zagadnienie zabezpieczenia i przekazania majątku parafialnego. Kwestie te można ująć w kilku punktach:

- zabezpieczenie majątku kościelnego w razie zmiany na stanowisku proboszcza jest jednym z podstawowych obowiązków dziekana, co więcej, obowiązek ten ciąży na nim osobiście. Dokładny sposób zabezpieczenia podaje Instrukcja o zabezpieczeniu majątku parafialnego przy zmianie na stanowisku proboszcza⁵⁰;
- ustępujący proboszcz jest obowiązany pozostawić poszerzony inwentarz⁵¹;
- w przypadku prowadzenia przez ustępującego proboszcza gospodarstwa specjalistycznego sprawę, w obecności ustępującego i przychodzącego proboszcza, rozstrzyga dziekan⁵²;

⁴⁷ Por. Synod 1986, stat. 722.

⁴⁸ Por. Synod 1986, stat. 723.

⁴⁹ Synod 1986, stat. 725 § 1.

⁵⁰ Synod 1986, Instrukcja o zabezpieczeniu majątku parafialnego przy zmianie na stanowisku proboszcza, s. 292–295.

⁵¹ Synod 1986, stat. 735 § 1.

⁵² Synod 1986, stat. 735 § 3.

- w przypadku śmierci beneficjanta spadkobiercy mogą przejąć tylko aktualnie istniejące stado lub uprawę, względnie owoce, z prawem pierwszeństwa do nabycia przez nowego proboszcza. Budynki i wszystkie urządzenia pozostają nieodpłatnie jako własność probostwa. Podobnie postępuje się w przypadku sadów owocowych, wszelkich plantacji lub stawów rybnych⁵³;
- w przypadku gdy nowy proboszcz nie będzie chciał przejmować czegoś z pozostałych po poprzedniku do jego dyspozycji rzeczy, powinien złożyć na piśmie oświadczenie w tej sprawie, a o przeznaczeniu tych rzeczy zadecyduje dziekan w porozumieniu z kurią diecezjalną⁵⁴;
- wszelkie urządzenia i sprzęty po poprzedniku należy spisać i włączyć do inwentarza parafii⁵⁵;
- spis inwentarza powinien być dokonany w oparciu o bezpośredni ogląd przedmiotów i sprawdzony przez przyjmującego. Przy poszczególnych przedmiotach powinien być zaznaczony ich stan techniczny⁵⁶;
- przejmujący powinien dokonać oględzin przejmowanych budynków parafialnych oraz granic gruntów probostwa i wpisać swoje uwagi do protokołu zdawczo-odbiorczego⁵⁷;
- wszelkie świadczenia, tak kościelne, jak i cywilne, ponosi ten, kto pobrał dochody probostwa w danym roku⁵⁸;
- ustępujący proboszcz ani spadkobiercy zmarłego nie mają prawa żądać zwrotu kosztów włożonych na obrobienie, uprawę i obsianie gruntów, dokonane przed zmianą na stanowisku proboszcza⁵⁹;
- świadczenia nadpłacone lub zapłacone z wyprzedzeniem terminu płatności, jak podatki, opłaty melioracyjne i inne, podlegają zwrotowi⁶⁰;
- obejmujący probostwo jest zobowiązany troszczyć się o przyjęte mienie ze starannością dobrego gospodarza⁶¹;

⁵³ Synod 1986, stat. 735 § 4.

⁵⁴ Synod 1986, stat. 736.

⁵⁵ Synod 1986, stat. 737.

⁵⁶ Synod 1986, stat. 738 § 2.

⁵⁷ Synod 1986, stat. 738 § 3.

⁵⁸ Synod 1986, stat. 739 § 1.

⁵⁹ Synod 1986, stat. 739 § 2.

⁶⁰ Synod 1986, stat. 739 § 3.

⁶¹ Synod 1986, stat. 740 § 1.

- na dokonanie sprzedaży gruntu lub budynku kościelnego potrzebne jest pisemne zezwolenie kurii diecezjalnej⁶²;
- podanie o zezwolenie na sprzedaż, wnoszone do kurii diecezjalnej, powinno być zaopiniowane przez dziekana i podawać przyczynę sprzedaży, a także cel, na jaki mają być przeznaczone pieniądze uzyskane ze sprzedaży⁶³;
- za wszelkie szkody wynikłe z niedbałości w gospodarowaniu odpowiada rzędca parafii osobiście w swoim sumieniu i całym swoim majątkiem⁶⁴.

Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej odniósł się także do zagadnienia związanego z fundacjami i pobożnymi zapisami. Statuty nie rozstrzygają tego zagadnienia. Wspomina się jedynie, że jako punkt wyjścia mogą służyć zachowane w kurii diecezjalnej „Konspekty” do spraw majątkowych i fundacyjnych parafii. Jest też sugestia, by do opracowania spraw fundacyjnych powołać specjalny zespół złożony z pracowników kurii diecezjalnej i przedstawicieli proboszczów. Statut 749 § 3 wyraźnie stwierdza, iż „za uporządkowanie spraw fundacyjnych oraz wypełnienie zobowiązań fundacyjnych odpowiedzialni są w sumieniu rządcy parafii”.

Konkluzje przed V Synodem Diecezji Tarnowskiej

Biskup Tarnowski Andrzej Jeż, mając na uwadze nowe spojrzenie na całokształt życia diecezji tarnowskiej i obranie pewnych kierunków dalszej pracy duszpasterskiej, dekretem z dnia 14 grudnia 2016 roku zwołał V Synod Diecezji Tarnowskiej pod hasłem: „Kościół na wór Chrystusa”. Niewątpliwie Synod będzie musiał pochylić się także nad zagadnieniami podejmowanymi w niniejszym artykule. Sprawy zarządu dobrami kościelnymi są bardzo ważne w realizacji misji Kościoła. Jako przyczynek do prac synodalnych poniżej zostaną przedstawione pewne kwestie odnoszące się do zarządu dobrami Kościoła, a ujęte w Instrukcji Konferencji Episkopatu Polski z dnia 25 sierpnia 2015 roku⁶⁵. Zarządcy dóbr kościelnych powinni zatem w szczególności⁶⁶:

⁶² Synod 1986, stat. 745 § 1.

⁶³ Synod 1986, stat. 743 § 2.

⁶⁴ Synod 1986, stat. 745 § 2.

⁶⁵ R. Kantor, *Administration of Ecclesiastical Temporal Goods in the Light of the Instructions of the Polish Episcopal Conference of 2015*, „The Person and the Challenges” 7 (2017) nr 1, s. 209–221.

⁶⁶ Instrukcja, 3, 3.

- czuwać, ażeby powierzone ich pieczy dobra nie przepadły lub nie doznały jakiejś szkody, zawierając w tym celu odpowiednie umowy ubezpieczenia majątkowego oraz ubezpieczenia OC;
- troszczyć się, żeby własność dóbr kościelnych była zabezpieczona środkami ważnymi według prawa polskiego;
- przestrzegać przepisów zarówno prawa kanonicznego, jak i prawa polskiego albo wydanych przez fundatora, ofiarodawcę lub uprawnioną władzę, a zwłaszcza starać się, by Kościół nie poniósł szkody wskutek nieprzestrzegania ustaw państwowych;
- troszczyć się, by stan faktyczny własności nieruchomości był zgodny ze stanem prawnym (obiekty kościelne winny być wrysowane do mapy ewidencyjnej, wpisane do rejestru gruntów i budynków oraz ujawnione w księdze wieczystej; w dokumentach tych należy odnotowywać także wszelkie zmiany stanu faktycznego);
- pobierać skrupulatnie i we właściwym czasie dochody z dóbr i należności (czynsze, opłaty, odsetki itp.), pobrane zaś przechowywać na rachunku bankowym i używać ich zgodnie z przepisami prawnymi;
- opłacać w ustalonych terminach podatki i należności za media (wodę, prąd, ogrzewanie, wywóz śmieci itp.);
- spłacać w ustalonych terminach inne należności (wynagrodzenia za wykonane usługi, raty kredytów czy pożyczek itp.);
- lokować na korzyść kościelnej osoby prawnej, za zgodą biskupa diecezjalnego, pieniądze pozostałe po pokryciu wydatków. Zabrania się bez uzyskania wcześniejszej pisemnej zgody biskupa diecezjalnego lokowania pieniędzy w instrumenty finansowe wysokiego ryzyka (np. akcje, udziały w funduszach inwestycyjnych);
- należycie prowadzić księgi przychodów oraz rozchodów;
- prowadzić dokładny i szczegółowy inwentarz nieruchomości oraz rzeczy ruchomych;
- prowadzić książki obiektów budowlanych oraz dokonywać terminowych przeglądów wszystkich instalacji technicznych tychże obiektów. Protokoły tych przeglądów powinny być podpisane przez uprawnionych rzeczoznawców;
- na koniec każdego roku sporządzić sprawozdanie z zarządu dóbr i przedłożyć je do akceptacji biskupa diecezjalnego;

- należyście porządkować i przechowywać w odpowiednim archiwum oraz strzec dokumenty i dowody, na których opierają się prawa kościelnej osoby prawnej do majątku; ich odpisy potwierdzone za zgodność z oryginałem złożyć w archiwum kurii diecezjalnej.

Instrukcja rekomenduje:

aby na poziomie diecezji oddzielono działalność *stricte* duszpasterską od pozostałej działalności, zwłaszcza gospodarczej i wydzielono ją organizacyjnie oraz rachunkowo. W tym celu powinna istnieć specjalna instytucja, gromadząca dobra i ofiary przeznaczone na utrzymanie duchownych, którzy pełnią służbę dla dobra diecezji, zgodnie z postanowieniem kan. 281 § 1 (por. kan. 1274 § 1). Zaleca się także, aby na rzecz tej instytucji zostało przeniesione, o ile jest to zasadne z ekonomicznego punktu widzenia, prawo własności nieruchomości rolnych (dawnych beneficjów) rewindykowanych po 1989 r. przez diecezje i parafie (por. kan. 1272 KPK). W przeciwnym przypadku instytucji tej powinien zostać przekazany zarząd tymi nieruchomościami. Działalność instytucji zarządzającej winna być corocznie poddawana zewnętrznemu audytowi. Zaleca się również utworzenie wspólnego funduszu, z którego biskup mógłby wynagradzać inne osoby służące Kościołowi, zarządzać różnym potrzebom diecezji i z którego także diecezje bogatsze mogłyby pomagać biedniejszym (por. kan. 1274 § 3)⁶⁷.

Każda dzierżawa, najem, użyczenie własności kościelnej winny być uczynione w formie pisemnej, z zachowaniem przepisów prawa kanonicznego, w szczególności kan. 1297 i kan. 1298 KPK, oraz przepisów prawa polskiego. Jeżeli wskazane umowy mają obowiązywać ponad dwa lata, to wymagana jest uprzednia pisemna zgoda biskupa diecezjalnego⁶⁸.

Zgodnie z decyzją Konferencji Episkopatu Polski z 18–19 października 2006 roku zaakceptowaną przez Stolicę Apostolską⁶⁹ wymóg uzyskania zgody kompetentnych podmiotów (biskupa diecezjalnego, kolegium konsultorów, rady do spraw ekonomicznych oraz zainteresowanych osób – por. kan. 1291 § 1 KPK) zachodzi w przypadku alienacji majątku kościelnej osoby prawnej mieszczącej się pomiędzy kwotą 100 tys. euro a 1 mln euro⁷⁰.

⁶⁷ Instrukcja, 3, 8.

⁶⁸ Por. Instrukcja, 3, 17.

⁶⁹ Dekret Kongregacji ds. Biskupów Prot. 901/84.

⁷⁰ Por. Akta Konferencji Episkopatu Polski, 2007, n. 13, s. 32–33.

Z dóbr ofiarowanych przez wiernych na rzecz Kościoła zarządcy powinni przedstawiać wiernym odpowiednie sprawozdania, według norm określonych przez biskupa diecezjalnego (por. kan. 1287 § 2 KPK). Proponuje się, aby w parafiach informować wiernych na bieżąco (w niedzielę następującą) o wysokości kwot uzyskanych z przeprowadzonych tac lub zbiórek do puszek przeznaczonych na cele parafialne. Zaleca się sporządzanie rocznego bilansu przychodów i wydatków parafii. Bilans ten powinien być podany do wiadomości wiernych (np. w gazetce parafialnej, na stronie internetowej parafii) do końca miesiąca stycznia roku następującego po roku sprawozdawczym. Godny polecenia jest zwyczaj przedstawiania wspomnianego bilansu w czasie nabożeństwa w ostatnim dniu roku kalendarzowego. Bilans taki winien też być sporządzony przez każdą diecezję i podany do wiadomości wiernych do końca pierwszego kwartału roku następującego po roku sprawozdawczym. „Jest to jednym ze sposobów kształtowania Kościoła wiarygodnego w sferze ekonomicznej i budzenia współodpowiedzialności za jego dzieła”⁷¹.

Warto zwrócić uwagę na art. 3.28 instrukcji, gdzie czytamy: „Zachowując przepisy prawa polskiego dotyczące darowizn zabrania się w pozostałych przypadkach podawania do publicznej wiadomości danych osobowych darczyńców. Niedozwoloną praktyką jest odczytywanie w kościele, wywieszanie w gablotkach, zamieszczanie na stronach internetowych parafii itp. kwot, nazwisk, nazw, adresów i innych szczegółowych danych osób czy instytucji, które przekazały bądź nie ofiary lub darowizny”.

Zagadnienia majątkowe Kościoła tarnowskiego znajdowały szczegółowe unormowania w poprzednich synodach. Prawodawca diecezjalny stał zawsze na stanowisku dobrowolności ofiar wiernych, zarówno w sprawie inwestycji, jak i opłat *iura stolae*. Ofiary dobrowolne po dziś dzień są zasadniczym źródłem bazy majątkowej diecezji tarnowskiej. Reformie powinien jednak ulec sposób pozyskiwania ofiar, co się zresztą już dokonało w innych krajach postkomunistycznych.

⁷¹ II Polski Synod Plenarny (1991–1999), *Kościół wobec życia społeczno-gospodarczego*, n. 56. Por. Instrukcja, 3, 27.